POVEZANOST NEUROTICIZMA I PROFESIONALNOG STRESA NASTAVNIKA

Semrija Smailović

Univerzitet u Novom Pazaru,

Novi Pazar, Srbija

semrija.smailovic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Istraživanje je nastalo kao produkt traganja za odgovorom da li postoji povezanost dimenzije ličnosti -neuroticizma, i profesionalnog stresa kod nastavnika. Za merenje dimenzija ličnosti upotrebili smo Inventar ličnosti velikih pet plus dva-VP+2 (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010) . Za merenje profesionalnog stresa nastavnika upotrebili smo Skalu profesionalnog stresa nastavnika i zadovoljstva nastavničkim poslom (autor Snežana Stojiljković, 2012). Skala se sastoji od 14 pitanja. Tri stavke se odnose direktno na izgaranje na poslu tj. burnout, pet stavki ukazuje na profesionalni stres nastavnika, četiri stavke na zadovoljstvo poslom, a dve na nezadovoljstvo poslom. Upitnik o ličnim podacima prilagođen potrebama ovog istraživanja. Na uzorku od 200 nastavnika osnovnih i srednjih škola, rezultati pokazuju da postoji pozitivna korelacija između profesionalnog stresa nastavnika i neuroticizma (0.466**) i značajna na nivou .01, Ispitivanjem sociodemografskih varijabli, rezultati pokazuju da kod nastavnika ne postoji statistički značajna razlika na skali profesionalnog stresa u odnosu na pol ispitanika. Utvrdili smo postoje značajne razlike na skali profesionalnog stresa između ispitanika koji su u braku i koji nisu u braku (mean difference ,31609*) razlika je značajna na nivou .01 (sig. 007), kao i da postoje značajne razlike između ispitanika koji nisu u braku i razvedenih (mean difference ,57230*) razlika je značajna na nivou .01 (sig.012). Najveći skor na skali profesionalnog stresa imali su udovci/ce, a najmanji skor ispitanici koji nisu u braku.

Ključne reči: Neuroticizam, profesionalni stres nastavnika, pol, bračni status.

RELATIONSHIP BETWEEN NEUROTICISM AND TEACHER'S PROFESSIONAL STRESS

Abstract

The research was created as a product of searching for the answer whether there is a connection between the personality dimension - neuroticism, and professional stress in teachers. To measure the dimensions of personality, we used the Personality Inventory of the big five plus two-VP + 2 (Smederevac, Mitrović and Čolović, 2010). To measure the professional stress of teachers, we used the Scale of professional stress of teachers and job satisfaction (author Snežana Stojiljković, 2012). The scale consists of 14 questions. Three items refer directly to combustion at work, ie. burnout, five items indicate professional stress of teachers, four items on job satisfaction, and two on job dissatisfaction. Personal data questionnaire tailored to the needs of this research. In a sample of 200 primary and secondary school teachers, the results show that there is a positive correlation between teacher professional stress and neuroticism (0.466 **) and significant at the .01 level. By examining sociodemographic variables, the results show that there is no statistically significant difference occupational stress in relation to the sex of the respondents. We found significant differences on the scale of occupational stress between married and unmarried respondents (mean difference, 31609 *), the difference is significant at the .01 level (sig. 007), and that there are significant differences between non-

married respondents. in married and divorced (mean difference, 57230 *) the difference is significant at the .01 level (sig.012). Widows had the highest score on the scale of professional stress, and respondents who were not married had the lowest score.

Key words: Neuroticism, teacher professional stress, gender, marital status.

JEL codes: J4

UVOD

Termin stres, često se koristi u svakodnevnoj komunikaciji i u naučnim krugovima. Stres je predmet interesovanja brojnih naučnih oblasti počev od medicine i brojnih društvenih nauka, sa ciljem da se lakše izborimo sa stresom, da izbegnemo ili ublažimo posledice stresa. Stres možemo shvatiti kao uznemirujuće životno iskustvo koje prate promene organizma i promene u ponašanju. Dugotrajna izloženost stresnim situacijama ili često ponavljanje stresnih situacija negativno utiče na zdravlje, na svakodnevno funkcionisanje, na radnu sposobnost. Reč stres preuzeta je iz engleskog jezika, a značajan doprinos u proučavanju stresa dao je Hans Selye (Selye, 1976), definišući stres kao opštu adaptacionu reakciju organizma koja je izazvana nepovoljnim i štetnim uticajima iz spoljne i unutrašnje sredine. Stres se može posmatrati kao višedimenzionalni fenomen, posmatran kroz emocionalnu napregnutost, fiziološku reakciju i promenu vegetativnih funkcija ili prosto poremećaj opšte homeostaze, kao nesklad ličnosti i sredine posredovan ličnim stavom prema tom percipiranom neskladu, što ukazuje na složenost stresa i neophodnost multidisciplinarnog pristupa pri njegovom definisanju (Štajnberger & Čizmić, 1991). Stres koji ljudi doživljavaju na poslu ili profesionalni stres, vezuju se za nezadovoljstvo, neprilagođenost poslu, težinu posla, odgovornost koju zaposleni ima na radnom mestu, uslovima rada, vezuju se i sa osobinama ličnosti zaposlenih (Pajević, 2006). Prema Krnjajiću, izvori stresa mogu biti: radno iskustvo, karakteristike ličnosti, nivo samopoštovanja, stresori koji proizlaze iz neprofesionalnog domena, kao što su porodica i šire okruženje (Krnjajić, 2003). Prema Seidmanovom i Zagerovom modelu, izvor stresa mogu biti i negativni stavovi nastavnika prema učenicima, rad sa adolescentima, nedisciplinovani adolescenti (Brouwers i Tomić, 2000). Istraživanja izvršena u Velikoj Britaniji (Kyriacou & Sutcliffe, 1978), Sjedinjenim Američkim Državama (Harris, Halpin & Halpin, 1985), Australiji (Pithers & Fogarty, 1995), istraživanja u Izraelu (Smilansky, 1984) i Novom Zelandu (Manthei et al., 1996) pokazala su da jedna trećina nastavnika doživljava svoju profesiju kao stresnu ili ekstremno stresnu.

TEORISKI OKVIR

Neuroticizam je dimenzija ličnosti koja se temelji na karakteristikama autonomnog nervnog sistema. Osnovne razlike na ovoj dimenziji odnose se na stepen uravnoteženosti emocionalnog ispoljavanja. Osoba sa visokim neuroticizmom je emocionalno nestabilna i podložna promenama raspoloženja, burno emocionalno

reaguje, anksiozna je, potištena i napeta (Eysenck, 1953). Neuroticizam predstavlja genetičku predispoziciju za razvoj neuroze.

Neuroza se može pojaviti ukoliko su postojali određeni uslovi okoline, na primer, stres dovoljno jakog inteziteta. Neurotično ponašanje se može shvatiti kao naučeno ponašanje, i to putem klasičnog uslovljavanja (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010). Prema Momiroviću, neuroticizam se može tretirati „kao opšta efikasnost svih sistema za regulaciju, kontrolu i koordinaciju, a operacionalno je definisan kao generalni faktor višeg reda u prostoru svih varijabli koje procenjuju različite vidove (ne)efikasnosti sistema koji određuju konativno funkcionisanje.“ (Momirović, Volf, Džamonja, Hošak, 2003). Neuroticizam se povezuje sa čestim iskustvom anksioznosti, straha, tuge i drugih neugodnih emocija, što je i potvrđeno kroz mnoga istraživanja (Izard, Libero, Puntam i Hayes, 1993; Watson i Clark, 1992; prema Shimack, Oishi, Furr i Funder, 2004). Neuroticizam sadrži tri supskale. Osobe sa visokim skorom na subskali Anksioznost lako zbune, često osećaju stid i nevešte su u socijalnim kontaktima koji zahtevaju istovremenu komunikaciju sa većim brojem ljudi, teško donose odluke, sklone osećanju kajanja ili krivice, nove situacije ih lako uznemire. Osobe koje postižu niske skorove teško se uznemire, a većinu socijalnih situacija doživljavaju kao benigne; brzo donose odluke, samouverene su, teško ih je zbuniti i ostaju hladnokrvne u provokativnim situacijama. (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010). Osobe sa visokim skorom na supskali Depresivnost, budućnost posmatraju pesimistički, nezadovoljne su svojim postignućem i socijalnim kontaktima, imaju negativnu procenu sebe, sklone su preispitivanju svog ponašanja, obraćanje pažnje na negativna životna iskustva dominira u proceni realiteta, pasivnost i izostanak zalaganja. Niski skorovi ukazuju na izostanak pesimizma, samookrivljavanja i usmerenosti na negativnu procenu budućih događaja. Osobe sa visokim skorom na subskali Negativni afekat često su zabrinute, preovladava ogorčenost i tugu, opšte nezadovoljstvo, samosažaljenje, ogorčenost i doživljaj nepravde. Osobe sa niskim skorom retko su zabrinute ili ogorčene, stanje negativnog afekta kod njih može biti isprovocirano samo određenim situacijama i ne traje dugo, sklone da vide pozitivnu stranu događaja. (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010).

Hans Selye (Hans Selye), definisao je stres kao „stanje nespecifične napetosti organizma koje se javlja kao reakcija na spoljne uticaje, nespecifičan odgovor tela na svaki zahtev za promenom“ (Bensaba, 2007). Koks i Mekej (Koks & Mekej; prema Štajnberger i Čizmić, 1991) stres smatraju neskladom, koji nastaje kada je narušena ravnoteža između određenih potreba i saznanja o ne mogućnosti zadovoljenja. Lazarus (Lazarus, 1966) definiše stres kao skup emocionalnih, telesnih (fizioloških) reakcija, do kojih dolazi kad neki događaj procenimo opasnim ili uznemiravajućim. Po Joviši Obrenoviću (Obrenović, 2003), stres je svako nespecifično stanje organizma izazvano ekstremnim dejstvima fizičke i socijalne sredine, odnosno stresorima.

METODOLIŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj istraživanja je ispitati da li postoji povezanost dimenzije ličnosti neuroticizam na osnovu modela Velikih pet plus dva, kao i da li postoji statistički značajna razlika u izraženosti neuroticizma i profesionalnog stresa nastavnika u

odnosu na pol i bračni status nastavnika. Smatramo da pojava stresa na poslu može biti značajno povezana sa karakteristikama ličnosti nastavnika tj. unutrašnjim faktorima, među kojima značajno mesto zauzimaju neuroticizam. Ovo istraživanje će svojim rezultatima, uz ostala slična istraživanja, doprineti boljem upoznavanju ovog problema i trenutnog stanja o izloženosti prosvetnih radnika stresu s obzirom na to da uključuje karakteristike ličnosti nastavnika i sociodemografske varijable kao što su pol i bračni status.

UZORAK

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 200 nastavnika osnovnih i srednjih škola u Novom Pazaru. U ovom uzorku zastupljeno je 127 žena i 73 muškarca. Od ukupnog broja ispitanika, 134 ispitanika žive u bračnoj zajednici, neudati/neoženjeni 51; razvedenih 12; udovac/ca 3;

INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

Inventar ličnosti velikih pet plus dva-VP+2 (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010). Upitnik sadrži 184 kratkih opisa ličnosti uz koje je priložena petostepena skala Likertovog tipa za odgovaranje. Upitnik meri sedam dimenzija ličnosti, pri čemu svaka dimenzija sadrži dve ili tri supskale: Skala Neuroticizma; Skala Ekstraverzija; Skala Savesnost; Skala Agresivnost Skala Otvorenost; Skala Negativna valenca; Skala Pozitivna valenca. Na posmatranom uzorku izdvajamo skalu Neuroticizma (35 ajtema) sadrži tri supskale: anksioznost (13 ajtema), depresivnost (10 ajtema) i negativni afekat (12 ajtema). Metrijske karakteristike skale upitnika VP+2 su veoma dobre. Najbolje metrijske karakteristike ima skala Neuroticizam, a najslabije Otvorenost. Pouzdanost izražena Kronbahovim alfa koeficijentom za skalu Neuroticizam $\alpha=0,91$. (Smederevac i sar, 2010).

Skala profesionalnog stresa nastavnika i zadovoljstva nastavničkim poslom je adekvatna za potrebe istraživanja na osnovu postojećih skala namenjenih proceni stresa na poslu i sindroma izgaranja (Stojiljković, 2012). Skala se sastoji od 14 pitanja. Tri stavke se odnose direktno na izgaranje na poslu tj. burnout, pet stavki ukazuje na profesionalni stres nastavnika, četiri stavke na zadovoljstvo poslom, a dve na nezadovoljstvo poslom. Ispitanici su za svaku tvrdnju procenjivali koliko veliki izvor stresa za njih predstavlja na 5-delnoj skali Likertovog tipa (od 1-uopšte NE (nije stresno) do 5- u potpunosti DA (izrazito) stresno. Upitnik o ličnim podacima konstruisan je za potrebe istraživanja i sadrži pitanja vezana za opšte podatke o ispitanicima (pol, bračni status).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

U ovom delu prikazane su korelacije varijabli profesionalnog stresa i neuroticizma sa supskalama (anksioznost, depresivnost, negativni afekt). Prva analiza bila je usmerena na ispitivanje korelacije varijabli profesionalnog stresa i neuroticizma i subskala anksioznost, depresivnost, negativni afekt).

Tabela. 1. Korelacija varijabli profesionalni stres i neuroticizam

		Prof. stres	neuroticizam
prof.stres	Pirsonov koeficijent	1	.466(**)
	značajnost		.000
	N	200	200
Neuroticizam	Pirsonov koeficijent	.466(**)	1
	Značajnost	.000	
	N	200	200

** korelacija je značajna na nivou 0.01 level

Na osnovu rezultata vidimo da je korelacija između varijable prof. stres i varijable neuroticizam pozitivna (0.466**), značajna na nivou .01, Možemo zaključiti, da sa povećanjem stepena neuroticizma raste i stepen profesionalnog stresa kod nastavnika. U nastavku rada, prikazani su dobijeni podaci ipitivanja povezanosti stresa i subskala (anksioznost, depresivnost, negativni afekt)

Tabela 2. Korelacija varijabli profesionalni stres i anksioznost

		Prof. stres	anksioznost
prof.stres	Pirsonov koeficijent	1	.362(**)
	značajnost		.000
	N	200	200
Anksioznost	Pirsonov koeficijent	.362(**)	1
	Značajnost	.000	
	N	200	200

** korelacija je značajna na nivou 0.01 level

Korelacija između varijable prof. stres i varijable ansioznost je pozitivna (0.362**), značajna na nivou .0.1.

Tabela 3. Korelacija varijabli profesionalni stres i depresivnost

		Prof. stres	depresivnost
prof.stres	Pirsonov koeficijent	1	.487(**)
	značajnost		.000
	N	200	200
Depresivnost	Pirsonov koeficijent	.487(**)	1
	Značajnost	.000	
	N	200	200

** korelacija je značajna na nivou 0.01 level

Korelacija varijable prof. stres i varijable depresivnost je pozitivna .487 i statistički značajna na nivou .01.

Tabela 4. Korelacija varijabli profesionalni stres i negativni afekat

		Prof. stres	neg. afekat
prof.stres	Pirsonov koeficijent	1	.332(**)
	značajnost		.000
	N	200	200
Neg. afekat	Pirsonov koeficijent	.332(**)	1
	Značajnost	.000	
	N	200	200

** korelacija je značajna na nivou 0.01 level

Postoji pozitivna korelacija negativni afekat i varijable profesionalni stres (0.332) i ona je statistički značajna na nivou .01. Dakle, izvodimo zaključak da je ova hipoteza potvrđena.

H1. Prepostavili smo da postoji povezanost stresa kod nastavnika sa neuroticizmo subskalama (anksioznost, depresivnosti i negativni afekt). Dobijeni rezultat na posmatranom uzorku je u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja. Brojne studija pokazuju vezu između stresa kod nastavnika i neuroticizma. Smith i saradnici (1989) navode da je neuroticizam povezan sa manjom učestalošću na problem usmerenog prevladavanja i traženja socijalne podrške i izbegavanjem. Rezultati istraživanja povezanosti osobina ličnosti i stresa kod nastavnika u okviru petofaktorskog modela (McCrae, 1990, Watson, David, Suls, 1990, prema Hudek-Knežević i Kardum, 2005), ukazuju na povezanost neuroticizma i stresa kod nastavnika. Istraživanje na uzorku ispitanika u Srbiji, rađeno u okviru modela Velikih pet plus dva, pokazuje da postoji pozitivna korelacija neuroticizma i stresa kod nastavnika (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010).

Na ovom uzorku postoji statistički značajna pozitivna povezanost stresa kod nastavnika i depresivnosti. Veći skor na varijabli prof. stres ukazuje na veći je skor na varijabli depresivnosti i obrnuto. Poznato Beckovo kognitivističko razmatranje depresije ukazuje na to da negativno mišljenje o sebi i svom životu uzrokuje depresiju. Karakteristični kognitivni sadržaj za depresivnost odlikuje se tzv. negativnom trijadom u koju spadaju negativne ideje o sebi, o svetu i budućnosti (Lazarus, prema: Zlatanović, 2011). Dakle, da bismo govorili o stresu neophodno je da osoba određenu situacija proceni kao nepovoljnu i da pri tome dođe do izraženih psiho-fizičkih reakcija na tu konkretnu situaciju. Depresivne osobe, koje karakteriše negativna slika o sebi, češće biraju, više preferiraju i smatraju negativnu evaluaciju tačnijom od pozitivne (Giesler, Josephs, & Swann, 1996). Osobe sa visokim skorovima na depresivnosti budućnost posmatraju pesimistički, nezadovoljne su svojim postignućem i socijalnim kontaktima, imaju negativnu procenu sebe, sklone su preispitivanju svog ponašanja, obraćanje pažnje na negativna životna iskustva dominira u proceni realiteta, pasivnost i izostanak zalaganja. Stoga je bilo opravdano očekivati povezanost između stepena izraženosti stresa kod nastavnika i depresivnosti.

Pronađena je statistički značajna pozitivna povezanost anksioznosti i stepena izraženosti nastavničkog stresa. Možemo izvesti zaključak, da sto je veći skor na varijabli prof. stres veći je skor na varijabli anksioznosti i obrnuto. Ovi rezultati su očekivani s obzirom na to da stres može nastati kao posledica procene događaja kao povrede, pretnje i izazova, kao i ocene sopstvenih potencijala za reagovanje na takve događaje. Obrenović, smatra da se stress temelji na uzajamnog dejstva, interakcije čovjeka i okruženja, na aktivnoj ulozi ličnosti u situaciji koja rađa stres (Obrenović, 2003). Po shvatanju Lazarusa pretnja se odnosi na doživljavanje stimulusa iz sredine kao opasnog i ugrožavajućeg. Naši odgovori na situaciji zavise od načina na koji te situacije opažamo, odnosno tumačimo ili procenjujemo (Lazarus, prema: Zlatanović, 2011).

Na osnovu dobijenih rezultata, zaključujemo da postoji statistički značajna povezanost nastavničkog stresa i negativnog afekta. Neuroticizam, suprotnost emocionalnoj stabilnosti, je kao prediktor negativnog afektiviteta, možemo reći drugo ime za ovu dimenziju ličnosti „negativna emocionalnost“ (Smederevac & Mitrović, 2006). Negativni afekat je u negativnoj korelaciji sa aktivnim, socijalnim i optimističkim načinima prevladavanja stresa. Što se emocionalne regulacije tiče, samookrivljavanje predstavlja prediktor za negativni afekat, jer u sebi sadrži misli koje predstavljaju jednu od najznačajnijih odlika depresivnosti (Popov, 2010). Osobe koje su često zabrinute, nezadovoljne, nalaze se u ulozi žrtve okolnosti ili raznih nepravdi imaju visok skor na negativnom afektu. (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010). Opravdano je bilo pretpostaviti da su one više izložene stresu nego osobe sa niskim skorovima na ovoj skali.

U radu smo ispitivali izraženost stresa kod nastavnika u odnosu na pol I u odnosu na bračni status ispitanika.

H2. Pretpostavili smo da postoji razlika na skali profesionalnog stresa između muškaraca i žena.

Na uzorku od ukupno 73 muških i 127 ženskih ispitanika, na osnovu odgovora, prosečni rezultat na testu profesionalnog stresa veći kod žena (mean 2.1772) i da je varijabilnost rezultata veća kod žena (std.deviation .74493).

Tabela 5. Analiza varijanse Prof. stres ANOVA

	Suma skorova	stepeni slobode	AS	F	značajnost
Između grupa	,057	1	,057	,109	,741
Unutar grupa	103,149	198	,521		
Ukupno	103,206	199			

Na osnovu rezultata F testa (.109) možemo zaključiti da ne postoji razlika na skali profesionalnog stresa između muškaraca i žena. Dakle, hipoteza nije potvrđena.

Na posmatranom uzorku, stress kod u žena je prisutniji ali nije statistički značajna. Brojne studija pokazuju da žene ispoljavaju viši nivo stresa (Matud, 2004; Mclean,

Strongman, & Neha, 2007). Rezultati istraživanja Stanslave i Borisa Popova (Popov & Popov, 2011) pokazuju da postoji statistički značajan efekat stresa na žene. U istraživanjima rađenim među studentima više severnoameričkih fakulteta, rezultati pokazuju da žene percipiraju akademske zahteve kao stresnije i doživljavaju više stresnih reakcija u odnosu na muškarce u istim uslovima, (Misra, Mckean, West, & Russo, 2000; Misra & Castillo, 2004). Žene stresnije doživljavaju probleme u međuljudskim odnosima, na radnom mestu ili u školskim uslovima (Day & Livingstone, 2003; Hall, Chipperfield, Perry, Ruthig, & Goetz, 2006). U opsežnoj studiji u Velikoj Britaniji sa akademskim i neakademskim osobljem na 13 univerziteta, dobijene su polne razlike koje su ovi autori tumačili u skladu sa hipotezom o diferencijalnoj vulnerabilnosti, objasnivši da su muškarci osetljiviji na stresore u vezi sa platom i beneficijama, dok su žene osetljivije u pogledu ispoljavanja stresa putem zdravstvenih komplikacija (Tytherleigh et al., 2007). Takođe, neki autori sugerišu da žene iste životne događaje procenjuju kao stresnije od muškaraca (Ptacek, Smith, & Zanas, 1992). U prilog ovoj hipotezi stoje i shvatanja mnogih autora po kojima još uvek postoji sistematska polna segregacija na radnom mestu (Desmarais & Alksnis, 2005; Tytherleigh et al., 2007). Žene su manja plaćene za ista radna mesta u odnosu na muškarce, radno vreme i zadaci koji nemaju direktne veze sa poslom, te manja mogućnost unapređenja (Vagg & Spielberger, 1998). Ispitali smo da li je stres kod nastavnika povezan sa bračnim statusom ispitanika.

Tabela 6. Struktura uzorka na osnovu bračnog statusa ispitanika

	frekvence	procenti	Validni procenat	kum. Procenat
U braku	134	67,0	67,0	67,0
Nisam u braku	51	25,5	25,5	92,5
razveden	12	6,0	6,0	98,5
udovac/ca	3	1,5	1,5	100,0
ukupno	200	100,0	100,0	

U ovom uzorku 134 ispitanika su u braku, 51 ispitanik/ca nije u braku, 12 razvedenih i 3 udovca/ca.

Tabela 7. Deskriptivni podaci o poduzorcima

	N	AS	stan.devijacija	minimum	maximum
u braku	134	2,2229	,72440	1,00	4,38
nisam u braku	51	1,9069	,58408	1,00	3,25
razveden /a	12	2,4792	,96800	1,50	4,00

udovac/ca	3	2,6667	,36084	2,25	2,88
ukupno	200	2,1644	,72015	1,00	4,38

Najveći skor na skali profesionalnog stresa imali su udovci/ce (mean 2,6667) a najmanji skor ispitanici koji nisu u braku (mean 1,9069) dok je najveća varijabilnost rezultata prisutna kod razvedenih (std.deviation ,96800).

Tabela 8. Analiza varijanse

	Suma skorova	stepeni slobode	AS	F	značajnost
Između grupa	5.788	3	1.929	3.882	.010
Unutar grupa	97,418	196	.497		
Ukupno	103.206	199			

Na osnovu vrednost F testa , postoji statistički značajna razlika unutar kategoričke varijable (F 3,882 ; sig= .010).

Tabela 9. Post hoc test

značajnost		skor na skali pr.stresa	standardna greška
U braku .007	Nisam u braku	-,31609(*)	,11600
.229	Razveden/a	-,25622	,21243
.282	Udovac/ca	-,44372	,41157
Nisam u braku .007	U braku	-,31609(*)	,11600
.012	Razveden/a	-,57230(*)	,22620
.071	Udovac/ca	-,75980	,41883
Razveden/a .229	U braku	,25622	,21243
.012	Nisam u braku	-,57230	-,2260

	Udovac/ca	-,75980	-,45508
.681			
Udovac/ca	U braku	-,44372	,41157
.282			
	Nisam u braku	,75980	,41883
.071			
	Razveden/a	,18750	,45508
.681			

*razlika je značajna na nivou .05

Postoje značajne razlike na skali profesionalnog stresa između ispitanika koji su u braku i koji nisu u braku (mean difference ,31609*) razlika je značajna na nivou .01 (sig. 007), postoje značajne razlike između ispitanika koji nisu u braku i razvedenih (mean difference ,57230*) razlika je značajna na nivou .01 (sig.012). Hipoteza je, dakle, delimično potvrđena.

Istraživanja koja se odnose na stresu na poslu i njegovom pojavljivanju s obzirom na bračno stanje, ukazuju da je stress na poslu izraženiji kod neoženjenih/neudatih osoba, u odnosu na one koji nisu u braku. Prema Hedrihu, posao i porodica povezani su tako da jedna od ovih sfera uvek je sredstvo za postizanje željenih rezultata u onoj drugoj. Suština ovog pristupa je u pretpostavci da se negativne stvari sa posla obrađuju ili kompenzuju u okviru porodice (Zadeck, 1987; prema Hedrih, 2006). Emotivna podrška od strane partnera koja se odnosi na razumevanje, pomoć i podršku pokazuje se kao bitna u eliminaciji stresa (Adams, King, King, 1996).

ZAKLJUČAK

Prosvetna struka spada u red veoma važnih profesija. Posao koji obavljaju nastavnici ima širi značaj od mnogih profesija, jedan od razloga jeste sto prosvetnim radnicima „poveravamo“ decu, od njih očekujemo da svoju vaspitno –obrazovnu ulogu obave na najbolji načina. Brojna istraživanja pokazuju da je stres kod nastavnika veoma prisutan. S obzirom na kompleksnost ovog fenomena, stres se mora posmatrati kao pojava koja je uzrokovana spoljašnjim i unutrašnjim faktorima. Istraživanja povezanosti stresa i osobina ličnosti koje su sproveli (Smith i sar.1989) ukazuju na povezanost neuroticizama sa manjom učestalošću na problem usmerenog prevladavanja i traženja socijalne podrške, a sa učestalijim korišćenjem maštanja i izbegavanja. Endler i Parker (1990) izveštavaju o visokoj korelaciji neuroticizma iz EPQ-a sa skalom na emocije usmerenog prevladavanja iz Multidimenzionalnog inventara prevladavanja. Osobe sa višim stepenom neuroticizma sklonije su samookrivljavanju kada se suoče sa negativnom životnom situacijom. Osobe sa visokim stepenom neuroticizma, su manje sposobne da se adekvatno suoče sa stresom (Smederevac & Mitrović, 2006). Visoka senzitivnost na stres situaciju povezana je s niskom nivom uzbuđenja i introverzijom, i obrnuto (Boyle et al.,1995). Fišer i Hana (Fisher & Hanna, 1931,prema: Judge, Heller & Mount, 2002) zaključili da nezadovoljstvo poslom nastaje kao rezultat emocionalne neprilagođenosti. Na osnovu

nekoliko navedenih istraživanja zaključujemo da je stres povezan sa osobinama ličnosti i da su unutrašnji faktori veoma bitan faktor u nastanku, intenzitetu i trajanju stresa.

Nastavnik, pored izvođenja nastave koja zahteva stalno mentalno-emocionalno naprežanje, svakodnevno se susreće dodatno sa problemima koji mogu biti izvori stresa. Nastavnici navode kao izvore stresa lošu saradnju sa učenicima, loše radno okruženje, loši uslovi rada, obim posla, ne usklađenost obaveza u privatnom životu i zahteva posla.

Važno pitanje koje se postavlja, jeste kako uticati na smanjenje stresa kod prosvetnih radnika? Kao predlog, Stanković (2018) navodi transakcionistički model prevladavanja stresom kroz interakciju objektivnih zahteva i subjektivnu procenu situacije u cilju smanjenja psihofiziološke reakcije organizma. Takođe, predlog koji mogu biti značajni u prevenciji stresa su edukacija nastavnika kako da kroz upoznavanje sebe i menjanje sebe kroz razne treninge za upravljanje stresom utiču na posledice stresa (Stanković-Đorđević, 2018).

U nekom od budućih istraživanja, smatramo da bi bilo značajno istražiti povezanost osobina ličnosti i stresa kod nastavnika na većem uzorku, uključujući nastavnike i sa seoskog područja. Takođe, bilo bi značajno ispitati povezanost dužine radnog staža, povezanosti privatnih i poslovnih obaveza sa stresom, uticaj ekonomskih faktora na pojavu stresa kod nastavnika.

BIBLIOGRAFIJA

1. Adams, G. A., King, L. A., King, D. W. (1996): Relationships of job and family involvement, family social support, and work-family conflict with job and life satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 81, 411-420.
2. Boyle, G.J. et al. (1995): »A structural model of the dimensions of teacher stress«, *British Journal of Educational Psychology*, Vol. 65, No. 1, 49-67.
3. Brouwers, A. i Tomic, W. (2000.), A longitudinal study of teacher burnout and perceived self-efficacy in classroom management, *Teaching and Teacher Education*, 16:239-253.
4. Čizmić, S., Štajnberger, I. (1991). *Psihologija i savremena tehnika*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Čolović, P., Mitrović, D., i Smederevac, S. (2005). Evaluacija modela Pet velikih u našoj kulturi primenom upitnika FIBI. *Psihologija*, 38, 55-76.
6. Day, A.L., & Livingstone, H.A. (2003). Gender differences in perceptions of stressors and utilization of social support among university students. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 35, 73-83.
7. Desmarais, S., & Alksnis, C. (2005). Gender Issues. In J. Barling, M. Frone & E. K. Kelloway (Eds.), *Handbook of Work Stress*. Sage: Thousand Oaks, CA.
8. Endler, N.S. & Parker, J.D.A. (1990b). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 844-854.
9. Giesler, R.B., Josephs, R.A., & Swann, W.B. Jr. (1996). Self-verification in clinical depression: The desire for negative evaluation. *Journal of Abnormal Psychology*, 105, 358-368.
10. Hall, N. C., Chipperfield, J. G., Perry, R. P., Ruthig, J. C., & Goetz, T. (2006). Primary and secondary control in academic development: Gender-specific implications for stress and health in college students. *Anxiety, Stress, and Coping*, 19, 189-210.

11. Harris, K.R., G. Halpin & G. Halpin (1985). Teacher characteristics and stress, *Journal of Educational Research*, Vol. 78, No. 6, 346–350.
12. Hedrih, V. (2006). Posao i porodica: Dosadašnja istraživanja, teorijski pristupi i shvatanja, Univerzitet u Nisu, Filozofski fakultet, grupa za psihologiju.
13. Krnjajić, S. (2003): Nastavnik pod stresom, *Zbornik Instiuta za pedagoška istraživanja*, Beograd, 35, 222–244.
14. Kyriacou, C. & J. Sutcliffe (1978). Teacher stress: prevalence, sources and symptoms, *British Journal of Educational Psychology*, Vol. 48, No. 2, 159–167.
15. Kyriacou, C. & J. Sutcliffe (1979): »Teacher stress and satisfaction«, *Educational Research*, Vol. 21, No. 2, 89–96.
16. Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
17. Manthei, R. et al. (1996). Teacher stress in intermediate schools«, *Educational Research*, Vol. 38, No.1, 3–19.
18. Matud, M. P. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and Individual Differences*, 37, 1401–1415.
19. McCrae, R. R. & Costa, P. T. Jr. (1990). *Personality' in adulthood*. New York:
20. McLean, J., Strongman, K., & Neha, T. (2007). Psychological distress, causal attributions, and coping. *New Zealand Journal of Psychology*, 36, 85-92.
21. Misra, R., McKean, M., West, S., & Russo, T. (2000). Academic stress of college students: Comparison of student and faculty perceptions. *College Student Journal*, 34, 236-246.
22. Misra, R., & Castillo, L.G. (2004). Academic stress among college students: Comparison of American and international students. *International Journal of Stress Management*, 11, 132–148.
23. Nudek-Knežević, J, Kadrum. (2005). *Stres i tjelesno zdravlje*. Jastrebovo: Naklada Slap.
24. Obrenović, J. (2003): *Psihofiziologija rada*. Niš: Filozofski fakultet.
25. Penezić, N., Drezgić, I., Lalić, B. (2008). Sindrom izgaranja kod MBA studenata, XIV Skup Trendovi Razvoja, Univerzitet u Novom Sadu.
26. Popov, S. (2010). Relacije kognitivno emocionalne regulacije, osobina ličnosti i afektiviteta. *Primenjena psihologija*, str.59-76.
27. Popov, S., & Popov, B. (2011). Struktura polnih razlika u doživljaju stresa na radu. *Primenjena psihologija*, str.179-195.
28. Smederevac, S., i Mitrović, D. (2006). *Ličnost- metodi i modeli*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
29. Smederevac, S., Mitrović, D., i Čolović, P. (2010). Velikih pet plus dva: primena i interpretacija. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
30. Stanković-Đorđević, M. M. [2018]. Profesionalni stres i osobine ličnosti kao faktor prevladavanja stresa prosvetnih radnika. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 48(2), 49-68
31. Smilansky, J. (1984). External and internal correlates of teachers' satisfaction and willingness to report stress«, *British Journal of Educational Psychology*, Vol. 54, No. 1, 84–92.
32. Smith, T.W., Pope, M.K., Rhodewalt, F., & Poulton, J.L. (1989). Optimism, Neuroticism, coping and symptom reports: An alternative interpretation of Life Orientation Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 640-648.
33. Seidman, S. A. i Zager, J. (1991.). A study of coping behaviours and teacher burnout, *Work & Stress*, 5(3): 205 – 216.

34. Tytherleigh, M. Y., Jacobs, P. A., Webb, C., Ricketts, C., & Cooper, C. (2007). Gender, health and stress in English universities: Exposure or vulnerability? *Applied Psychology*, 56, 367–287.
35. Vagg, P. R., & Spielberger, C.D. (1998). Occupational stress measuring job pressure and organizational support in the workplace. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3, 294–30.
36. Zlatanović, Lj. (2011): Razumijevanje kognicije. Niš: Filzofski fakultet.

RESUME

The educational profession is one of the very important professions. The work performed by teachers has a wider significance than many professions, one of the reasons is that we "entrust" children to educators, we expect them to perform their educational role in the best way. Numerous studies show that stress is very present in teachers. Given the complexity of this phenomenon, stress must be viewed as a phenomenon caused by external and internal factors. Research on the relationship between stress and personality traits conducted by (Smith et al. 1989) indicates the connection between neuroticism and a lower frequency of the problem of directed coping and seeking social support, and with more frequent use of imagination and avoidance. Endler and Parker (1990) report a high correlation of neuroticism from the EPQ with the emotion-directed coping scale from the Multidimensional Overcoming Inventory. People with a higher degree of neuroticism are more prone to self-blame when faced with a negative life situation. People with a high degree of neuroticism are less able to adequately cope with stress (Smederevac & Mitrović, 2006). High sensitivity to a stressful situation is associated with low levels of arousal and introversion, and vice versa (Boyle et al., 1995). Fisher and Hanna (1931, according to: Judge, Heller & Mount, 2002) concluded that job dissatisfaction arises as a result of emotional maladaptation. Based on several of these studies, we conclude that stress is associated with personality traits and that internal factors are a very important factor in the occurrence, severity and duration of stress.

The teacher, in addition to teaching that requires constant mental and emotional stress, daily encounters additional problems that can be sources of stress. private life and job requirements.

The important question that arises is how to influence the reduction of stress in educators? As a proposal, Stanković (2018) cites a transactionalist model of coping with stress through the interaction of objective demands and subjective assessment of the situation in order to reduce the psychophysiological reaction of the organism. Also, suggestions that can be important in stress prevention are educating teachers on how to get to know the effects of stress through getting to know themselves and changing themselves through various stress management trainings (Stanković-Đorđević. 2018). In some of the future research, we believe that it would be important to investigate the relationship between personality traits and stress in teachers on a larger sample, including teachers from rural areas. Also, it would be important to examine the relationship between length of service, the relationship between private and business obligations with stress, the impact of economic factors on the occurrence of stress in teachers.